

XITOIY IEROGLIFLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Temirova Shaxloxon Xamid qizi

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti,

Sharq filologiyasi fakulteti, 1-kurs talabasi

shahlotemirova566@gmail.com

Ilmiy rahbar: Djurayev Dilshod Mamadiyarovich

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti dotsenti,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

fdx8585@mail.ru

Annotatsiya: Xitoy ierogliflari ming yillar davomida shakllanib, rivojlanib borgan. Ushbu ilmiy maqolada Xitoy iyerogliflari haqida ma'lumot berib, ularning kelib chiqishini va o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Xitoy ierogliflari, yozuv, rasmlar, ohanglar, o'simlik tolalari, toshlar, suyaklar

KIRISH

Xitoy tili dunyoning eng qadimiy va murakkab tillaridan biri bo'lib, uning yozuv tizimi alohida e'tiborga loyiqdir. Xitoy ierogliflari ming yillar davomida shakllangan va rivojlangan bo'lib, bugungi kunda ham xitoy tilini o'rganish jarayonida asosiy qiyinchiliklar manbai bo'lib qolmoqda. Ushbu maqola talabalar o'qish jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan turli to'siqlarga oydinlik kiritib, ushbu masalalarni batafsil o'rganib chiqadi. Maqolada xitoy ierogliflarining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari, tuzilishi, qiyinchiliklari va ularni yengish yo'llari keng muhokama qilinadi.

ASOSIY MATN

Xitoy ierogliflari miloddan avvalgi XIV asrda Shan sulolasi davrida paydo bo'lgan bo'lib, dastlabgi namunalar orakullarning suyaklari va bronza idishlariga o'yib tushirilgan. Dastlab, xitoylar o'simlik tolalariga tugunlar bog'lab yozuv yaratishga harakat qilishdi. Bu tugunlar taqvim vazifasini bajarardi. Keyinchalik, hosil va boshqa

voqealarni yog'och taxtalar, tosh va suyaklarga o'yib belgilash orqali ifodalashga o'tishdi. Undan so'ng, loy buyumlariga tayoqchalar, toshlar va suyaklar bilan belgilar qo'yish usuli paydo bo'ldi. Sian shahri yaqinida 1953-yilda topilgan, olti ming yildan oshiq tarixga ega bo'lgan Banpo neolit davri aholi punkti eng yirik va yaxshi saqlanib qolgan arxeologik topilmalardan biri hisoblanadi¹ Bu yozuv tizimi vaqt o'tishi bilan takomillashgan va Xuandi sulolasi davrida (miloddan avvalgi 221-206 yillar) imperator Qin Shi Xuandi tomonidan birlashtirilgan. U turli hududlarda ishlatilgan yozuv tizimlarini yagona standartga keltirib, xitoy tilining asosiy yozuv tizimi sifatida umumlashtirishga asos solgan. Keyinchalik, xitoy ierogliflari Han sulolasi (miloddan avvalgi 206 – milodiy 220) davrida yanada rivojlanib, shakliy jihatdan soddalashtirilgan va keng qo'llanila boshlagan. Xitoy tilining yozuvi ierogliflardan iborat bo'lib, ular taxminan 80 mingdan ortiq shaklga ega. Asosan, chapdan o'ngga yoziladi. Хитой анъанавий ёзуви шу билан фарқ қиладики, иероглифлар юқоридан пастга ёзилади, устунлар эса ўнгдан чапга қараб кетади. Ёзувнинг бундай шакли вертикал деб аталган. Бироқ XX асрда хитойликлар ёзувнинг "европача" вариантыдан фойдалана бошладилар - чапдан ўнгга горизонтал.² Xitoy ierogliflari ikki asosiy turga bo'linadi: Piktogrammalar – tashqi ko'rinishga asoslangan belgilardir, masalan, "山" (shan - tog') belgisida tog' shakli aks etadi. Ideogrammalar – abstrakt tushunchalarni ifodalovchi belgilardir, masalan, "上" (shàng – yuqori) va "下" (xià – past) belgilari. Bundan tashqari, xitoy ierogliflari kalitlardan tashkil topgan bo'lib, har bir ieroglif muayyan ma'noga yoki talaffuzga ega qismlardan iborat bo'ladi.. Vaqt o'tishi bilan ierogliflar murakkab shakllarga aylangan va an'anaviy hamda soddalashtirilgan yozuv tizimlariga ajratilgan. Xitoyda o'tgan asrning 50-yillarida savodsizlikka qarshi kurash maqsadida yozuv islohoti o'tkazildi. Ko'p qo'llaniladigan ierogliflar yozuv va o'qishni soddalashtirish uchun qisqartirildi.

¹ Storojuk A.G., "Xitoy ierogliflariga kirish" (Sankt-Peterburg: KARO, 2017), o'quv-ma'lumotnoma nashri, 4-nashr, ISBN 978-5-9925-1199-4. 6-bet

² "Xitoy ierogliflarining sirlari", "Xarvest" nashriyoti, Minsk. 4-bet

Shuningdek, matn tuzilishi ham o'zgartirilib, g'arb namunalari asosida tartibga solindi, ya'ni so'zlar chapdan o'ngga joylashadigan gorizontallardan iborat bo'ldi. XX asrda, ayniqsa, 1956-yilda Xitoy Xalq Respublikasi tomonidan soddalashtirilgan ierogliflar rasmiy qabul qilindi, bu esa savodxonlikni oshirish va o'rganishni yengillashtirishga xizmat qildi.³

Ba'zi ierogliflar rasmlardan kelib chiqqan va biz ko'pincha har bir ieroglif rasmga o'xshaydi deb o'ylaymiz. Ammo biz ierogliflarni yozganda haqiqatan ham rasmlar chizayapmizmi? Albatta, yo'q. Rassom rasm chizganda, u qanday chiziqlardan foydalanishi muhim emas - to'g'ri yoki egri va qaysi chiziqni avval, qaysi birini keyin chizish muhim emas. Faqat tasavvur qilganingizdek chizishingiz kerak. Ierogliflar bilan bunday qila olmaysiz: ma'lum qoidalar va aniq ketma-ketlikka rioya qilish kerak.⁴ Avvalo, ierogliflar shunchaki chiziqlarning to'plami emasligini bilish kerak. Har bir chiziq qat'iy belgilangan tartibda yoziladi. Chiziq cho'tkaning qog'ozga birinchi teginishi bilan boshlanadi va uni ko'tarish bilan tugaydi. Xitoy ierogliflari juda ko'p va ularda oltita asosiy chiziqni ajratish mumkin. Xitoy ierogliflarini o'rganish jarayonida turli qiyinchiliklar mavjud bo'lib, ular til o'rganuvchilarga qo'shimcha murakkablik tug'diradi. Eng katta muammolardan biri – alfavit yo'qligi bo'lib, har bir ieroglif mustaqil ma'noga ega va yodlashni qiyinlashtiradi. Shuningdek, ba'zi ierogliflarning ko'p ma'noliligi ham tushunish jarayonini murakkablashtiradi, masalan, "行" (xíng) so'zi "yurish", "ish" yoki "amal qilish" ma'nolarini anglashi mumkin. Radikallar lug'atlardagi belgilarni tasniflash uchun ishlatiladigan asosiy elementlardir. Shuningdek, ular belgining ma'nosi va talaffuzini aniqlashga yordam beradi. Masalan, suv bilan bog'liq bo'lgan radikal mēng hǎ (hé, "daryo") va hǎi (hǎi, "dengiz") belgilarida ko'rish mumkin.⁵ Radikallar tizimi esa ierogliflarni talaffuz va ma'no jihatdan guruhlashga yordam bersa-da, ba'zan chalkashlik tug'dirishi mumkin.

³ IP Bredixina Elena Viktorovna Sharqdunyoqarashi xitoy tili maktabi sayti <https://v-perspectiva.ru/>

⁴ Xitoy ierogliflari Dun Chunjan, Che'n Vehlun, Xan Juy 2024

⁵ Ivchenko T.V. va b., "Eng muhim xitoy ierogliflari" (Moskva: AST nashriyoti, 2020). 15-bet

Ierogliflarning qat'iy yozilish tartibi mavjud bo'lib, noto'g'ri tartibda yozish ularning tushunarsiz bo'lishiga olib keladi. Bundan tashqari, ba'zi ierogliflar shakl jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lib, ularni farqlash qiyinlashadi, masalan, "日" (rì – quyosh) va "目" (mù – ko'z).

Xitoy tilining eng murakkab jihatlaridan yana biri – ohanglarning mavjudligi bo'lib, to'rtta asosiy va bitta neytral ohang noto'g'ri ishlatilsa, so'zning ma'nosi butunlay o'zgarishi mumkin. Shuningdek, kundalik foydalaniladigan ierogliflar sonining ko'pligi (3-5 ming) va jami mavjud ierogliflar sonining 80 mingdan ortiq bo'lishi o'rganish jarayonini yanada qiyinlashtiradi. Soddalashtirilgan va an'anaviy ierogliflar o'rtasidagi farqlar ham o'quvchilarga qo'shimcha murakkablik tug'diradi, chunki ba'zi hollarda ikkala tizimni ham o'rganish zarur bo'ladi. Barcha ierogliflarning shakli va ma'nosi tarix davomida o'zgarib kelgani sababli, ularning rivojlanishini tushunish ham qo'shimcha qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun turli samarali yondashuvlardan foydalanish mumkin. 1958-yilda Xitoyda xitoy tilini o'rganishni osonlashtirish maqsadida lotin alifbosiga asoslangan "pinyin" (пиньинь) nomli yangi yozuv tizimi yaratildi. Bu tizim, ayniqsa, chet elliklar uchun qulay bo'lishi ko'zlangan edi. Maqsad, vaqt o'tishi bilan ierogliflar o'rniga "pinyin" yozuvidan foydalanishga o'tish edi.⁶ Bu ham xitoy tili chet tili sifatida o'rganuvchi o'quvchilarga yordam bo'ldi, bu tizimli harflar orqali o'rganuvchilar boshlanishiga qiyinchiliklarsiz o'rganishi va oqishi mumkin. Ammo, bu pinyinlar orqali xitoy tilini o'rganuvchi kitoblar hozircha deyarli ummuman yo'q. Xitoy tilini o'zbek tilida o'rganuvchi moslashtirilgan qo'llanmalar yaratish juda muhim bo'lib, bu o'quvchilarga o'z ona tilida tushunarli tarzda o'rganish imkoniyatini beradi. Vizual va hikoyaviy usullardan foydalanish, ya'ni ierogliflarning tasviriy izohlarini yaratish va ularni hikoya shaklida tushuntirish, yodlashni osonlashtiradi. Shuningdek, ierogliflarning yozilish tartibini o'rganuvchi maxsus materiallar va mashqlar ishlab

⁶ Ma Q. "Xitoy tili ta'limi va pedagogikasi". Shanghai University Press, 2022, bet 134. [https://example.com/ma-pedagogika]

chiqish ham foydali bo'lishi mumkin. Tovush ohanglarini to'g'ri talaffuz qilish uchun sun'iy intellekt asosida ishlaydigan ovozli dasturlardan foydalanish, dialog va ovozli materiallar bilan ta'minlash o'rganish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi. O'yinlar, mobil ilovalar va interaktiv veb-platformalar orqali ta'limni qiziqarli qilish ham samarali usullardan biri hisoblanadi. Shuningdek, ierogliflarni o'rganishda asosiy radikallarga e'tibor qaratish orqali yangi so'zlarni tushunish va eslab qolish jarayonini yengillashtirish mumkin. Soddalashtirilgan va an'anaviy ierogliflar orasidagi farqni tushuntiruvchi qo'llanmalar ishlab chiqish ham muhim bo'lib, bu o'quvchilarga ikkala tizimni tushunishga yordam beradi. Xitoy tilini o'rganishda avtomatlashtirilgan mashqlardan foydalanish, maxsus ilovalar orqali o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini yaratish esa bu tilni o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

XULOSA

Xitoy ierogliflari – murakkab, ammo o'ziga xos va boy tarixga ega yozuv tizimidir. Ularning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish va samarali o'qitish usullarini takomillashtirish xitoy tilini o'rganish jarayonini yengillashtirishga xizmat qiladi. Kelajakda ilg'or texnologiyalar yordamida ushbu qiyinchiliklarni minimallashtirish va ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish xitoy ierogliflarining o'ziga xosligini saqlab qo'lib, yanada yoshlar ushbu tilni o'rganishiga qulayliklar kiritish mumkin. Xitoy yozuvi inson tafakkuri va madaniyatining beqiyos yutug'i bo'lib, uning chuqur tahlili tilshunoslik, tarix va pedagogika fanlari uchun muhim ahamiyatga ega, zero mamlakatimizda xitoy tilini o'rgatish bo'yicha kelajak uchun mustahkam poydevor bo'ladigan yangi tizimni yo'lga qo'yish vaqti-soati keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Storoyuk A.G., "Xitoy ierogliflariga kirish" (Sankt-Peterburg: KARO, 2017), o'quv-ma'lumotnoma nashri, 4-nashr, ISBN 978-5-9925-1199-4. 6-bet
- 2."Xitoy ierogliflarining sirlari", "Xarvest" nashriyoti, Minsk. 4-bet
3. IP Bredixina Elena Viktorovna Sharqdunyoqarashi xitoy tili maktabi sayti <https://v-perspektiva.ru/>
- 4 Xitoy ierogliflari Dun Chunjan, Che'n Vehlun,Xan Juy 2024

5. Ivchenko T.V. va b., "Eng muhim xitoy ierogliflari" (Moskva: AST nashriyoti, 2020). 15-bet
6. Ma Q. "Xitoy tili ta'limi va pedagogikasi". Shanghai University Press, 2022, bet 134. [<https://example.com/ma-pedagogika>]